

EVROPA tu oko nas

Šta činimo da bismo bili u Evropskoj uniji

Održivi razvoj:
problemi, pitanja, usmerenja

EVROPA

tu oko nas

Šta činimo da bismo bili u Evropskoj uniji

Održivi razvoj:
problemi, pitanja, usmerenja

Beograd
septembar, 2011. godine

O ČEMU JE REČ

„EVROPA ZNAČI DA...” | 3

EVROPSKE INTEGRACIJE | 4

SRBIJA ŽELI U EVROPSKU UNIJU | 6

ODNOS GRAĐANA PREMA EVROPSKOJ UNIJI | 8

(Ne)obaveštenost građana | 9

Stereotipi i pogrešna uverenja | 11

OBAVEZE I KORISTI OD INTEGRACIJA | 12

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE I ODRŽIVI RAZVOJ | 14

Izazovi | 16

Evropski nivo | 17

Načela | 18

TRI POSEBNE OBLASTI | 19

Voda | 19

Upravljanje otpadom | 20

Energija | 23

ŠTA MOŽEMO SAMI | 28

Oblici aktivizma | 28

Obavestimo se bolje | 30

Pridružimo se akcijama | 31

O ISTRAŽIVANJU | 31

„EVROPA ZNAČI DA...”

Brošura koju držite u ruci nastala je kao deo projekta **„EVROPA ZNAČI DA... Izazovi evropskih integracija u oblastima zaštite životne sredine i održivog razvoja”**, koji realizuje nevladina organizacija PALGO centar iz Beograda, uz podršku Fonda za otvoreno društvo, Srbija, i Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije. Ovaj projekat trebalo bi da utiče i na vaš budući život, jer se bavi temama ključnim za održivi razvoj naše zemlje, a pretpostavlja i vaše znanje i aktivno učešće u očuvanju sredine u kojoj živimo.

Pošto se Srbija opredelila za put evropskih integracija, aktuelne i značajne teme očuvanja životne sredine posmatrali smo u odnosu na izazove koje ovo opredeljenje podrazumeva. Naime, u ovoj brošuri možete naći osnovne informacije o procesu evrointegracija naše zemlje, a posebno o novinama, obavezama i koristima koje će ovaj proces u budućnosti doneti u oblasti zaštite životne sredine u Srbiji. U pribavljanju pojedinih informacija u vezi sa stavovima mladih i njihovim znanjem o ovom procesu učestvovali su i učenici srednjih škola iz pet regionalnih centara u Srbiji, popunjavajući upitnik posebno kreiran za potrebe srednjoškolskih radionica. Informacije dobijene ovim istraživanjem pokazuju u kojoj meri su mladi građani Srbije (mahom gimnazijalci) informisani o evropskim integracijama naše zemlje i zainteresovani za procese očuvanja životne sredine, koji su sastavni deo tih integracija¹.

1 Više o istraživanju možete naći na kraju brošure.

EVROPSKE INTEGRACIJE

Procesi evropskih integracija pokazali su se, u proteklih gotovo šest decenija, kao uspešan model očuvanja mira i stabilnosti u Evropi, a već samim tim i kao podstrek rastu prosperiteta u državama članicama EU. Ekonomskom rastu doprinosi i stalno povećanje unutrašnjeg tržišta, ostvareno proširenjima na nove države članice (ukupno ih je 27) i milione novih stanovnika – potrošača (trenutno u EU živi oko 501 milion ljudi). Štaviše, u savremenom kontekstu globalizacije uloga evropskih država na svetskoj sceni ojačana je integracijom koja im omogućava veći uticaj u pitanjima međunarodne bezbednosti i svetske trgovine. Inicijalna ideja o uniji država koja bi sprečila međudržavne ratove i razaranja, prerasla je u ideju zajedničkog prosperiteta i međuzavisnog razvoja.

Građani treba da razumeju da u suštini ne postoje univerzalni i za sve jednaki kriterijumi za članstvo, već pojedinačni uslovi, u zavisnosti od načina i faze rešavanja pitanja razvoja svake zemlje s obzirom na kriterijume funkcionisanja zajednice zemalja. Zato se nekada

govori da je Evropa pokretna meta... Međutim, postoje **opšti kriterijumi** na kojima se temelji ovaj proces:

- ▶ **geografski kriterijum** – evropski kontinent (na primer EU je 1987. odbila kandidaturu Maroka na osnovu ovog kriterijuma; Turska je bila predmet rasprava zbog ovog kriterijuma);
- ▶ **politički kriterijum** – poštovanje i jačanje parlamentarne demokratije, poštovanje ljudskih prava, stabilnost institucija koje garantuju vladavinu prava, poštovanje i zaštita prava manjina;
- ▶ **ekonomski kriterijum** – funkcionalna tržišna ekonomija, kao i sposobnost da se nosi sa pritiscima konkurencije na jedinstvenom tržištu Unije;
- ▶ **administrativni kriterijum** – administrativni kapaciteti treba da budu takvi da se omogući pravilno sprovođenje *Sporazuma o pridruživanju*, odnosno dosledna i efektivna primena evropskih propisa i standarda.

ISTRAŽIVANJE

Da li znaš koliko stanovnika živi u 27 zemalja Evropske unije?

Veličina i razvijenost evropskog tržišta imaju relativan smisao u integracijama ako građani, uključujući i mlade, nemaju potpune informacije o tome, što pokazuje anketa u okviru ovog projekta.

Blizu polovine učenika kaže da ne znaju odgovor na ovo pitanje (44 %), dok je 16 % zaokružilo odgovor od 401 do 500 miliona. Oko 8 % učenika misli da u EU živi više od pola milijarde ljudi, dok ukupno 30 % učenika smatra da u EU živi manje od 400 miliona ljudi (od toga 13 % učenika misli da u EU živi manje od 400, odnosno 300 miliona, 3 % kaže manje od 200 miliona, a 1 % misli da u EU živi manje od 100 miliona ljudi).

ZEMLJE ČLANICE EVROPSKE UNIJE

Evropska unija je nastala na temeljima Evropske zajednice za uglj i čelik (1951), Evropske zajednice za atomsku energiju i Evropske ekonomske zajednice (1957). Njih je osnovalo 6 evropskih država. Od tada je bilo 6 talasa proširenja i zajednica evropskih zemalja konačno je prerasla u Evropsku uniju (1992).

Zemlje osnivači (1951):

- Belgija
- Francuska
- Holandija
- Italija
- Luksemburg
- Nemačka

Proširenje 1973:

- Ujedinjeno Kraljevstvo
- Irska
- Danska

Proširenje 1981:

- Grčka

Proširenje 1986:

- Portugal
- Španija

Proširenje 1995:

- Austrija
- Finska
- Švedska

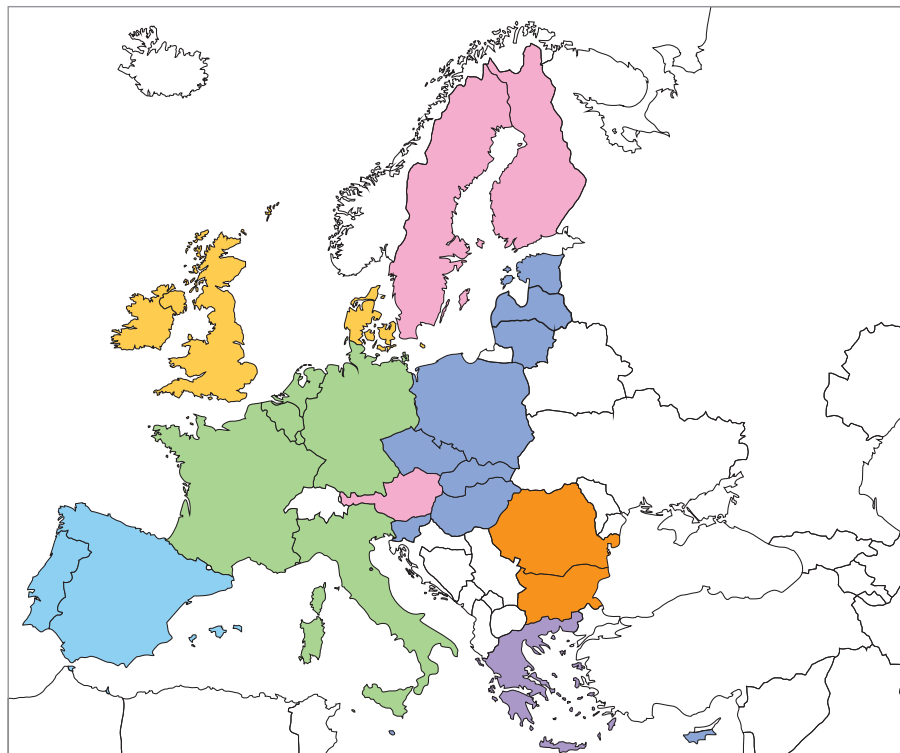
Proširenje 2004:

- Češka
- Estonija
- Kipar
- Letonija
- Litvanija
- Mađarska
- Malta
- Poljska
- Slovačka
- Slovenija

Proširenje 2007:

- Bugarska
- Rumunija

Sledeće proširenje planirano je za 1. jul 2013. godine, datum kada će EU biti priključena i Republika Hrvatska

SRBIJA ŽELI U EVROPSKU UNIJU

Naša zemlja je odlučila da pristupi Evropskoj uniji i na tome radi od 2000. godine, jer je potrebno da se prilagodimo evropskim pravilima i zakonima da bismo mogli bolje da se razumemo i zajedno radimo i živimo sa drugim narodima. Ono što važi za zemlje EU treba da se uvažava i među kandidatima za članstvo u EU.

Srbija (u to vreme Srbija i Crna Gora) počela je pregovore o **Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju** 2005. godine, koji su zaključeni oktobra 2007, a sporazum je potpisan aprila 2008. godine. **Kandidatura za članstvo u EU** je predata 22. decembra 2009. godine.

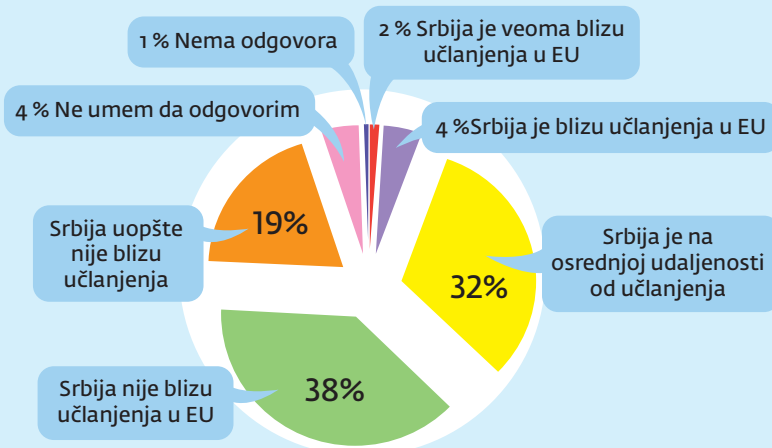
Sledeći korak, nakon odobravanja statusa kandidata, jesu pregovori o 35 poglavlja (oblasti), na koja je podeljeno pravo EU. Nakon toga, potpisuje se **Sporazum o pristupanju**, koji će biti predmet referenduma u Srbiji, zbog čega je neophodno dobro informisanje građana.

Osnovni cilj politike proširenja je priprema država kandidata za preuzimanje obaveza koje proističu iz članstva. *Evropska komisija* je glavni vodič kroz ovaj proces, a od njenih izveštaja i mišljenja u najvećoj meri zavisi sadržaj kriterijuma pristupanja i, shodno tome, dinamika prijema novih članica.

Koraci koje Srbija treba da pređe od kandidature do članstva	
22. decembra 2009.	Republika Srbija je podnela kandidaturu za članstvo u EU
25. oktobra 2010.	Odluka Saveta EU da kandidaturu Srbije prosledi Evropskoj komisiji na mišljenje
24. novembra 2010.	Evropska komisija priprema i šalje upitnik Republici Srbiji – Upitnik sadrži 2.483 pitanja, razvrstanih u šest aneksa i 33 poglavlja
31. januara 2011.	Odgovori na pitanja u upitniku pripremljeni i dostavljeni Evropskoj komisiji – Odgovori su dati u rekordno kratkom roku od 45 dana, a razvrstani su u više od 37 tomova i teški ukupno 10 kilograma
Aktuelni tok	Evropska komisija dostavlja dodatna pitanja i zahteve za pojašnjenja. Tokom analize odgovora na Upitnik česte su ekspertske misije Evropske komisije
Aktuelni tok	Dodatni odgovori i pojašnjenja pripremljeni i dostavljeni Evropskoj komisiji
Predstoji	Evropska komisija priprema i dostavlja Savetu ministara (pozitivno) mišljenje o prihvatanju formalne aplikacije (tzv. <i>Avis</i>), koju Savet usvaja
Predstoji	Evropski savet odobrava status kandidata Republici Srbiji
Ovaj proces najduže traje	Početak pregovora o članstvu. Pregovori se vode u trideset pet poglavlja pravnih tekovina EU (oko 150.000 strana propisa, tj. 17.000 pravnih akata)
	Pregovori se smatraju okončanim potpisivanjem <i>Sporazuma o pristupanju</i>
	Proces ratifikacije (potvrđivanja) <i>Sporazuma o pristupanju</i> i poziv Srbiji da pristupi EU
	Prijem u EU

Da li je Srbija, koliko ti znaš, blizu učlanjenja u Evropsku uniju?

Većina učenika (57 %) smatra da Srbija nije ili uopšte nije blizu učlanjenja u EU, što može ukazivati na to da su oni svesni dugotrajnosti i složenosti procesa pristupanja Uniji, mada odgovori na pitanje o tome da li znaju kada je Srbija podnela kandidaturu za prijem u EU pokazuju da učenici nisu obavešteni tačno na kojoj tački pregovora se Srbija nalazi. Čak 42 % učenika zaokružilo je odgovor „Ne znam, ne umem da odgovorim“, a samo 5 % ispitanika je znalo tačan odgovor, tj. da je Srbija kandidaturu za prijem u EU podnela 2009. godine, dok je većina smatrala da je to bilo ranije (2000. ili 2006. godine).

ODNOS GRAĐANA PREMA EVROPSKOJ UNIJI

Naši građani su nedovoljno obavešteni o prednostima evropskih integracija, mada ih 53 % ljudi podržava, kako pokazuju novija istraživanja javnog mnjenja.

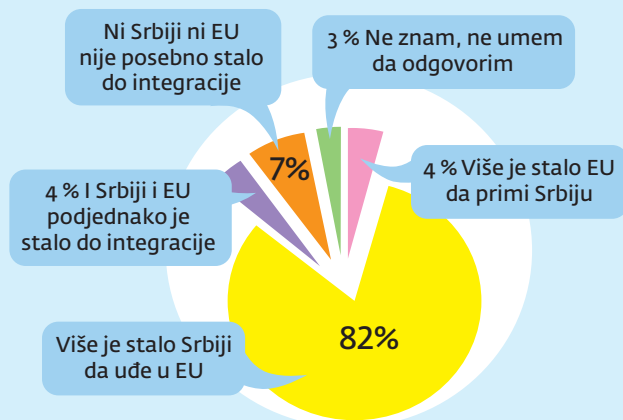
Mi uglavnom nismo spremni na promene, iako one vode poboljšanju kvaliteta našeg života. Svega 39 % građana je spremno da menja svoje životne navike, a tek 30 % njih je spremno na bilo kakav vid doškolovanja i prekvalifikacije. Samo 5 % građana je svesno da je suštinska harmonizacija domaćeg pravnog sistema sa sistemom EU neophodan preduslov za priključenje EU (kako se navodi u Kancelariji za evropske integracije).

Kao i u nekoliko drugih zemalja, i u Srbiji postoje političari koji nisu za naš ulazak u Evropsku uniju, pravdajući to pogrešnom tvrdnjom da će nas ona ograničavati i

uslovljavati, da će nas primorati da se odrekemo svoje kulture, tradicije i običaja.

To nije tačno jer Evropi je stalo do kulturne raznovrsnosti i osobenosti isto toliko koliko i do očuvanja biodiverziteta, jer bez raznovrsnosti nema kvaliteta života niti razvoja. Našu tradiciju, kulturu i običaje mnogi cene i dolaze da se upoznaju sa njima.

Poštovanje sličnih zakona, pravila i standarda koristi svima jer tako se otklanjaju nesporazumi i nezadovoljstva, a šansu dobijaju oni koji su najbolji i najkvalitetniji. Mladi to mogu da razumeju i mogu da se uključe u takve projekte, jer su im oni najbliži, atraktivni i korisni u svim delatnostima. (Na strani 31 brošure možeš naći izbor linkova u vezi sa tim.)

Da li je Evropskoj uniji više stalo da primi Srbiju ili Srbiji da uđe u EU?

Reč je o hipotetičkom pitanju, koje se povremeno postavlja i u javnosti, o tome kome je više stalo do integracije – EU ili nama. Zagovornici integracija dokazuju da je interes obostran, dok se protivnici pitaju zašto je Srbija toliko „zapela“ da uđe u Evropsku uniju. Objektivni analitičari kažu da je jasno da manji narodi i njihove oslabele privrede u tranziciji teže integracijama sa većima i razvijenijima, u čijem društvu će dobiti mnoge podsticaje i za sopstveni razvoj.

Većina anketiranih srednjoškolaca (82 %) zaključuje da je više stalo Srbiji da se priključi EU, nego obrnuto. Ovaj nalaz može se interpretirati dvojako, u pozitivnom, ali i u kritičkom smislu. U prvom slučaju

mladi kao da dodaju da je taj put prirodan, a u drugom kao da su u dilemi u vezi sa ostalim alternativama Srbije, odnosno eventualnim ugrožavanjem naše pozicije prenaplašenom željom, koja može da potisne u drugi plan ostale nacionalne interese. Događaji koji predstoje usmeriće ove interpretacije u željenom pravcu.

Šta misliš koliko će mladi, posebno oni koji prvi put izađu na birališta, na mogućem referendumu podržati ulazak Srbije u Evropsku uniju?

Polovina učesnika naših radionica smatra da će mnogi mladi, pa čak i većina mladih građana Srbije podržati evropske integracije na referendumu. Međutim, više od četvrtine (27 %) ispitanika ocenjuje da će osrednji broj mladih podržati integracije, dok 12 % misli da će samo mali broj mladih glasati za prijem Srbije u EU. Pretpostavka je da upravo ovoj ciljnoj grupi treba dodatno razjasniti proces integracija i ulogu Srbije u njemu. Na ovo pitanje nije umeo da odgovori svaki deseti ispitanik.

(NE)OBAVEŠTENOST GRAĐANA

Pokazalo se da o evropskim integracijama nije lako govoriti tako da građani to dobro razumeju. Tako, prema istraživanju BBC-ija sa kraja 2010. godine, mediji u Srbiji ne bave se životnim temama, odnosno u izveštavanju o evropskim integracijama malo pažnje posvećuju temama koje utiču na svakodnevni život građana, već

uglavnom prenose izjave političara i prate zvanične sastranke. Građani se žale da mediji „stalno vrte iste priče i iste ljude“, a da ne objašnjavaju o onome što se dešava i kako to utiče na život ljudi. „Većina izveštaja nema ljudsku priču u sebi, odnosno priču o tome kako određene odluke utiču na život ljudi“, zbog čega se mnogi

pitaju šta za njih znače evropske integracije države. Jedan ispitanik kaže: „Ne dobijamo konkretne informacije, na primer, hoće li nam biti dozvoljeno da pušimo, unesemo bicikl u gradski prevoz... takve informacije bi nam bile mnogo interesantnije”.

Pri izveštavanju medija u Srbiji o evropskim integracijama veoma je malo vesti o poljoprivredi, izveštaja o životnoj sredini, obrazovanju, zdravstvu i zaštiti potrošača. Šef Delegacije EU u Srbiji Vensan Dežer dodaje da je potrebno pratiti iskustva zemalja koje su od pre nekoliko godina članice EU: „Poljoprivrednik u Srbiji će pre saslušati poljoprivrednika u Poljskoj nego mene.

Potrebno je teme iz EU približiti građanima i objasniti kako to utiče na njihov život”.

Jedno od načela u evropskom pravu u domenu zaštite životne sredine i održivog razvoja nosi se na otvorenost ovih procesa i dostupnost informacija, pa je stoga bitno pitanje o **stepenu transparentnosti procesa** donošenja odluka koje imaju uticaja na zdravu životnu sredinu. Netransparentnost je na meti mnogih kritika, nedoumica se zapaža gotovo kod četvrtine ispitanika, a skoro polovina građana u jednom drugom istraživanju iz 2009. godine² ocenjuje da ovi procesi nisu dovoljno jasni i pregledni.

Koje mere bi u Srbiji dale najbolje rezultate u zaštiti životne sredine²

	%
1. Oštro kažnjavanje zagađivača	31,1
2. Rigorozno insistiranje na poštovanju zakona	19,2
3. Edukacija stvarnih ili potencijalnih zagađivača	16,7
4. Kampanje zaštite životne sredine	12,7
5. Kreditiranje unapređenja tehnologije i postavljanja filtera	8,7
6. Zabrana proizvodnje opasnih proizvoda	3,2
7. Zatvaranje pogona koji zagađuju	2,6
8. Neke druge mere	3,7
9. Nijedna mera ovde ne bi dala dobre rezultate	0,5
10. Ne znaju, ne umeju da odgovore	1,5
UKUPNO:	100,0

2 Istraživanje sprovedeno na području 6 regiona Zapadnog Balkana sredinom 2009. godine, pod pokroviteljstvom organizacije REA Action and Cohesion in Western Balkans.

Kada je reč o merama koje bi u Srbiji dale najbolje rezultate u zaštiti životne sredine, polovina ispitanika misli da bi trebalo insistirati na zakonu i kažnjavanju zagađivača, ali i na edukaciji i kampanjama zaštite životne sredine.

Mišljenje o tome ko je najodgovorniji za probleme koje imamo sa životnom sredinom veoma je indikativno za situaciju u kojoj smo, jer 27 % anketiranih pominje državu i njene službenike, preko 11 % lokalnu samoupravu, preko 10 % političare i stranke, a zatim i privredu i privrednike (5 %), naučne i stručne organizacije (2 %) i niz drugih subjekata. Tu je i veoma zanimljiv nalaz da **skoro trećina građana smatra da su oni sami najodgovorniji za pomenute probleme.**

Poverenje u informacije o kvalitetu životne sredine koje se saopštavaju javnosti ima samo 15 % građana, oko 29 % kaže i da ima i da nema poverenja, a više od 52 % odgovara odrično „Ne, nemam poverenja“. Manje od 4 % nije umelo da odgovori na pitanje.

Međutim, **ako kvalitet životne sredine i njene zaštite nije moguće lako i brzo promeniti, informisanost o tome jeste.**

STEREOTIPI I POGREŠNA UVERENJA

Neki istraživači kažu da naši ljudi više drže do toga da imaju stav nego do toga da imaju tačne informacije. Zato se često javljaju pogrešna usmerenja i stereotipi, koje nije uvek moguće izbeći. Tokom poslednje decenije relativno je stalna bila opšta priča o tzv. evroatlantskim integracijama, uz povremeno jačanje pa

slabljenje kampanja, sve dok se nije shvatilo da građani imaju nejednak odnos prema elementima pomenute složenice. Otpori integracijama su brojni, imaju različita ishodišta i nisu uvek proizvod razboritog mišljenja i traženja rešenja.

U društvenom ponašanju, a posebno kod pitanja kojima se upravo bavimo, dobro je upozoriti na pojavu **stereotipa ili stereotipija, koji izvorno predstavljaju skoreli, nepromenljivi, shematski i donekle uprošćen odnos prema nečemu.** Oni imaju više uzroka i oblika, ali uvek su neka vrsta racionalizacije ili uštede u opažaju i ponašanju pojedinca, kojom se on „brani“ i olakšava sebi život i komunikaciju.

Pojednostavljena predstava graniči se sa **predrasudama**, a one već spadaju u nerealne, čak iracionalne socijalne percepcije, otporne na suočavanje sa naknadnim, drugačijim dokazima.

Ne ulazeći u dalje razmatranje ovih fenomena, treba podsetiti da je već utvrđeno da kod nekih ljudi i u nekim socijalnim slojevima ima dosta stereotipa, pa i predrasuda o strancima i međunarodnim organizacijama, nevladinom sektoru itd. Evropska unija spada u one odrednice gde se ove pojave lako mogu zapaziti. To je slučaj pri razmatranju stavova o tome zašto bi neko glasao protiv učlanjenja naše zemlje u EU, koje reforme treba preduzeti, kakav je doživljaj i sadržaj pojma „biti građanin Evropske unije“, ko će najviše dobiti, a ko nešto izgubiti našim ulaskom u EU, kakva su očekivanja od ovih integracija...

OBAVEZE I KORISTI OD INTEGRACIJA

Većina građana vidi poboljšanje životnog standarda kao najveću korist od priključenja EU, ne uzimajući u obzir da ova korist dolazi samo kao posledica uspešno završenog procesa (na primer, Rumunija i Bugarska nisu uspele da iskoriste pristupanje EU da značajnije poboljšaju životni standard svojih građana). Sa subjektivne tačke gledišta, **samo 23 % građana smatra da je dovoljno informisano** o procesu pristupanja EU (prema podacima Kancelarije za evropske integracije).

Već je rečeno da 27 zemalja EU ima oko pola milijarde stanovnika, što znači da je to jedno od najvećih i najbolje uređenih tržišta na svetu. To tržište je bitno i za opstanak i dalji razvoj Srbije, a ono će nam u punoj meri biti dostupno tek ulaskom u EU. Podrazumeva se, međutim, da ćemo onda morati, kao i svi ostali, poštovati visoke standarde kvaliteta proizvoda i usluga. To se posebno odnosi na ekološke standarde, zaštitu prirodnog okruženja i uspostavljanje održivog razvoja, što je prilika da i Srbija sredi svoje stanje u tom domenu.

Za Republiku Srbiju, pristupanje EU definisano je kao prioritetan i dugoročan strateški cilj. Ostvarivanje ovog cilja omogućiće Srbiji učešće u razvoju evropske i svet-ske ekonomije, politike i kulture. Granice će biti formalnost i građani će moći slobodno da se kreću i putuju po celoj EU. Kako kasnimo u procesu tranzicije za državama istočne i srednje Evrope, a imajući na umu težinu reformi koje moramo da sprovedemo da bismo privukli strane investitore, EU je ne samo cilj, već i sredstvo, i partner koji na ovom putu pomaže uređenju naše zemlje.

Kratkoročne koristi od ulaska Srbije u EU odnose se na pristup raznim fondovima i programima EU, prenos znanja i metoda, tehničko-fnansijsku pomoć, mogućnost korišćenja fondova namenjenih smanjenju razvojnih razlika između regija i država članica Unije.

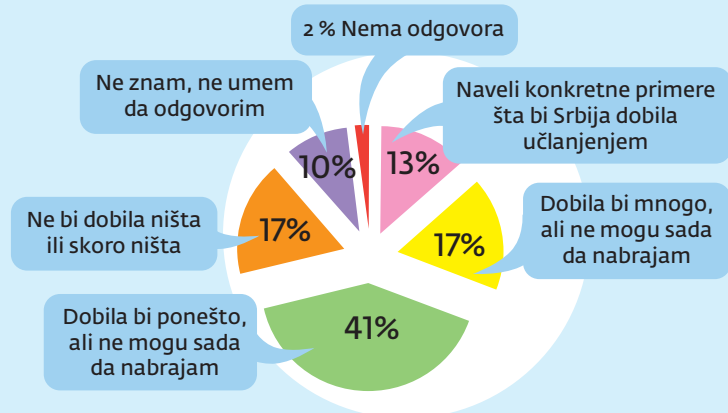
Dugoročno se očekuju pozitivni efekti sprovedenih reformi u vezi sa primenom propisa EU, kao i efekti učestvovanja na velikom, zajedničkom tržištu, modernizacija privrede, porast direktnih stranih ulaganja, otvaranje novih radnih mesta, zaštita prava potrošača itd.

Troškove integracije jedne države snose njeni građani i sama EU. Postoji niz fondova koje EU osniva da bi jednoj državi pomogla u ispunjavanju uslova za priključenje. Sa približavanjem države statusu člana broj tih fondova i sredstava kojima raspolaže se povećava. Kratkoročne troškove snose preduzeća koja nisu dovoljno konkurentna u novim uslovima liberalizacije tržišta, kao i državne institucije, koje moraju da ulože značajne napore i sredstva u uspostavljanje novih institucija koje nameće članstvo u EU. Ipak, ovi troškovi bi nastali i usled potrebe za sprovođenjem privrednih reformi u našoj zemlji, bez obzira na to da li se pridružujemo Uniji ili ne. Privatni preduzetnici će takođe snositi deo troškova integracija, posebno zbog jačanja socijalne zaštite radnika, poboljšanja uslova rada, zaštite životne sredine itd. Međutim, konačnu korist će ipak imati građani.

Ugovor o EU naglašava da „Unija poštuje nacionalni identitet država članica“. Sve zemlje u Uniji očuvale su sva obeležja nacionalnog identiteta, poput jezika i kulture. Službeni jezik svake države članice istovremeno je i zvanični jezik Unije, tako da će po ulasku naše zemlje u EU i srpski jezik postati zvanični jezik, a srpska cirilica jedno od zvaničnih pisama.

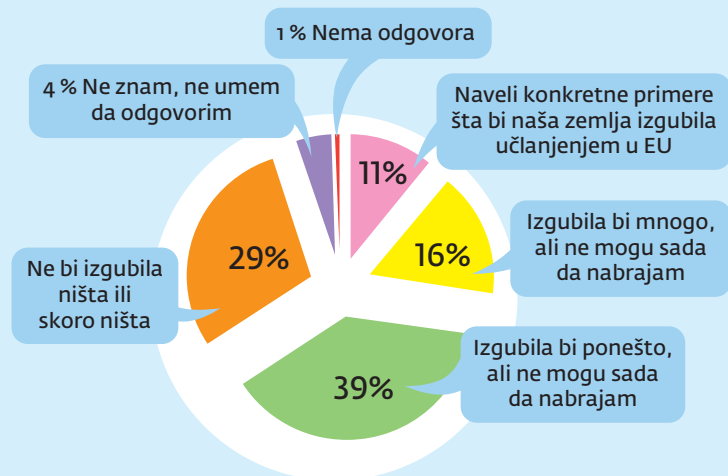
Ulaskom u EU, naša zemlja će preneti ostvarivanje dela državnog suvereniteta na nivo zajedničkog odlučivanja u EU (nacionalno odlučivanje). To se odnosi na oblasti koje su u isključivoj nadležnosti Unije, kao što su njeno unutrašnje tržište, carinske tarife, ekonomska

Šta bi, po tvom mišljenju, naša zemlja dobila učlanjenjem u Evropsku uniju?

Samo 17 % učenika smatra da Srbija učlanjenjem ne bi dobila ništa ili skoro ništa, ali ima isto toliko onih koji kažu da bi ona dobila mnogo. Kao najčešće primere šta bi konkretno Srbija dobila učlanjenjem izdvajamo: nove zakone, bolji standard, bolje radne uslove, poboljšanje međunarodnih odnosa, bolje prilike za školovanje mladih, lakšu trgovinu, više para, čistiju životnu sredinu. Međutim, interesantni su i odgovori koji se ne odnose na uređenje ili konkretne mere, kao što su: bolji ugled kod drugih država, priznanje, osećaj zajednice i sigurnosti, poštovanje, ali i neokolonijalizam. Dve petine učenika (41 %) misli da bi dobila ponešto, ali nisu nabrojali tačno šta.

Šta bi, po tvom mišljenju, naša zemlja izgubila učlanjenjem u Evropsku uniju?

Manje od trećine učenika misli da Srbija učlanjenjem u EU ne bi izgubila ništa, ili skoro ništa. Oko dve petine kaže da bi izgubila ponešto a, uz 16 % onih koji smatraju da bi izgubila mnogo, proističe da većina mladih misli da bi Srbija učlanjenjem ipak nešto izgubila. Od onih koji su konkretno naveli šta bi to moglo biti, dosta učenika ocenjuje da bi Srbija konačno izgubila Kosovo i Metohiju. Takođe, čest odgovor bio je gubitak suvereniteta i integriteta, zatim tradicije, običaja, valute, jezika, identiteta. Jedan učenik misli da bi Srbija izgubila dušu, a dobili smo i odgovore: domaću rakiju, rusofilsku politiku, prava na pojedine resurse, slobodu odlučivanja, pa i odgovor „Srbija nema ništa, tj. nemamo više šta da izgubimo“.

i monetarna unija, zajednička poljoprivredna politika, zaštita životne sredine itd. To ne znači da se Srbija tog suvereniteta odriče, već ga delegira Evropskoj uniji na čije odluke će i sama uticati. Naša zemlja će na taj način usklađivati svoje aktivnosti i odluke sa drugim državama članicama radi zajedničke koristi. Države članice su prenele nadležnost na EU, kako bi se delotvornije odlučivalo i regulisale oblasti u kojima se zajedničkim odlukama i aktivnostima može postići više nego što bi svaka država mogla da postigne pojedinačno.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE I ODRŽIVI RAZVOJ

Nema života u zagađenoj sredini, niti razmene sa drugima ako naši proizvodi nisu zdravi i bezopasni. Građani Srbije traže bolje životne uslove i kritikuju nebrigu koja je dovela do toga da je priroda ugrožena, da imamo previše otpada,

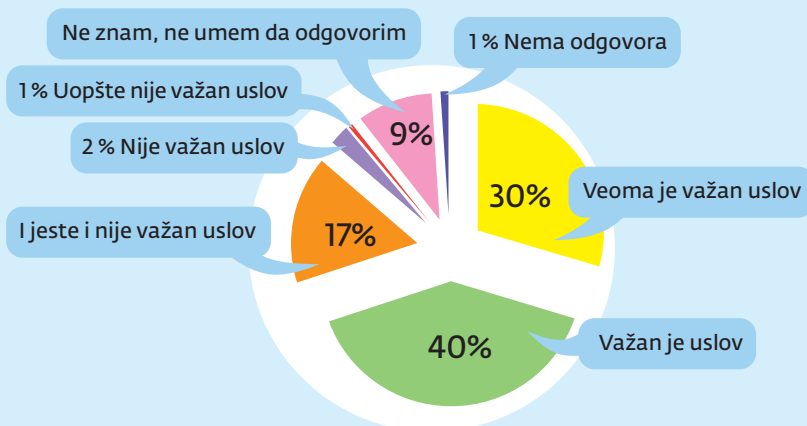
a sve manje dobre vode, čistog vazduha, zdrave hrane, čistih i lepih predela za decu, za sve ljude, za turiste.

Godinama je Srbija razvijala privredu koja nije dovoljno brinula za životnu sredinu, a i građani sami priznaju da o tome ne vode računa. Nedavno su neki podaci i snimci zaprepastili i nas i svet, jer smo zagadili ono od čega živimo i što bi trebalo da bude najlepše (npr., video „Tužna Morava“).

Održivi razvoj podrazumeva da sadašnje generacije treba da žive i rade tako da ne umanjuju šansu generacijama koje dolaze. Ne smemo raspolagati prirodnim resursima tako da ih potrošimo ili obezvedimo, nego da ih predamo naslednicima u boljem stanju.

Evropsko zakonodavstvo je tu veoma određeno i strogo, a kako priroda ne poznaje državne granice, od svih

U kojoj meri je bolja zaštita životne sredine važan uslov da Srbija uđe u Evropsku uniju?

Većina učenika (čak 70 %) smatra da je bolja zaštita životne sredine veoma važan (30 %) ili važan (40 %) uslov da Srbija uđe u Evropsku uniju. Mnogo manje njih smatra da to i jeste i nije važan uslov (17 %), dok samo 2 % ispitanika misli da zaštita životne sredine nije važan ili uopšte nije važan (1 %) uslov za prijem u EU. Na ovo pitanje 9 % učenika odlučilo se za ponuđenu opciju „Ne znam, ne umem da odgovorim“.

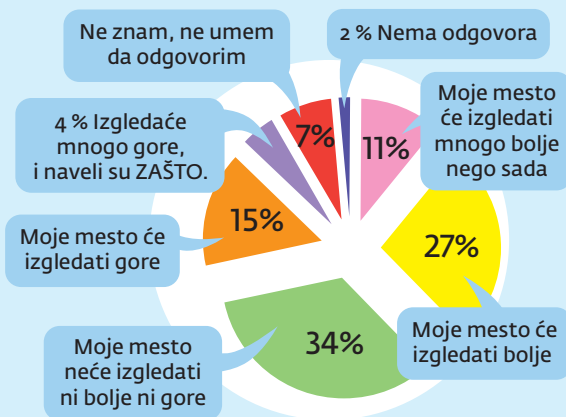
zemalja se traži da je brižljivo štite. Srbija u tome još ne uspeva, iako je to, u izuzetno velikoj meri, upravo u njenom interesu.

Očigledno je da ekološki problemi prevazilaze državne granice, mogu da nastanu u jednoj zemlji, ali da utiču i na okruženje. Zbog toga je EU uvela standarde kako bi se obezbedila ekološka zaštita, smanjio nivo zagađenosti i omogućilo rešavanje ekoloških problema. Propisi iz ove oblasti odnose se na: kvalitet vode za piće, kvalitet vazduha, jačinu buke, odlaganje otpada, zaštitu prirode i biodiverziteta, zaštitu ugroženih biljnih i životinjskih vrsta itd. Evropska unija je jedan od glavnih aktera u oblasti zaštite životne sredine na globalnom nivou, koji svojim članicama omogućava efikasniju borbu za očuvanje životne sredine, ali i za utemeljenje sopstvenog razvoja na održivim osnovama. Dakle, lokalne zajednice, kao i centralne vlasti, moraju imati

sopstvenu viziju održive budućnosti svoje zajednice u strategijama i politikama koje se temelje na načelima državne politike i politike EU. To je vizija naselja koja uključuje napredne, kreativne i održive ciljeve, pruža dobar kvalitet života svim građanima i omogućava njihovo učešće u svim aspektima urbanog života.

Usled nedostatka sredstava i, dobrim delom, zbog nebrige o životnoj sredini, u našoj zemlji stanje u ovoj oblasti nije zadovoljavajuće. EU ima izgrađene visoke kriterijume u oblasti zaštite životne sredine i ne prihvata kompromise. Približavanje tim standardima pre svega je u interesu građana Srbije. Naša zemlja je, uz pomoć EU, pokrenula određene projekte za poboljšanje životne sredine. Međutim, još uvek smo daleko od postizanja zadovoljavajućeg kvaliteta sredine u kojoj živimo, o čemu govore i sami građani u istraživanjima koja ovde navodimo.

Šta misliš kako će izgledati tvoje mesto, sa stanovišta zaštite prirode, posle nekih desetak godina?

Više učenika misli da će njihovo mesto izgledati bolje (27 %) nego gore (15 %). Oko 11 % ispitanika misli da će mesto u kom žive izgledati mnogo bolje nego sada. Učenici koji misle da će mesto u kom žive (Beograd, Novi Sad, Niš, Užice, Kragujevac) izgledati mnogo gore (4 %) naveli su sledeće razloge za svoj stav: „ne vodimo računa“; „nikoga nije briga za ekologiju, a one koje interesuje brzo prođe“; „koliko god se ja kao pojedinac budem trudila da zaštitim životnu sredinu u kojoj živim, neću uspeti zato što samo zajedničkim snagama i angažovanjem možemo nešto postići!!!!“ Odgovor „Ovo je Srbija“ možda ukazuje upravo na to da su mladi građani današnje Srbije skloni da se prepuste tokovima više nego da na njih utiču, a stav da će njihovo okruženje stagnirati (tj. da neće izgledati ni bolje ni gore za desetak godina – 34 %) ne ukazuje na optimizam među mladima.

IZAZOVI

Oblast zaštite životne sredine obuhvata širok spektar mera. Najčešći tip pravnog akta sa kojim se susreće država jeste **direktiva**. U najširem smislu pregovaračko poglavlje o zaštiti životne sredine obuhvata zakonodavstvo koje se odnosi na očuvanje i definisanje standarda kvaliteta životne sredine. Pored tzv. *horizontalnih mera*, kao što su procena uticaja na životnu sredinu, pristup informacijama o životnoj sredini i borba protiv klimatskih promena, reč je u velikoj meri i o *vertikalnim merama* koje se odnose na standarde kvaliteta koji se utvrđuju za vazduh, vodu, upravljanje otpadom, zaštitu prirode, kontrolu industrijskog zagađenja, hemikalije i genetski modifikovane proizvode, buku, nuklearnu bezbednost i zaštitu od radijacije.

S druge strane, poznato je da postoje oznake koje ukazuju da su proizvod ili usluga dobrog kvaliteta i da ispunjavaju stroge ekološke kriterijume (npr., zvanična Evropska eko-oznaka Evropske komisije, koja se dodeljuje stotinama proizvoda, od aparata za domaćinstvo do turističkih aranžmana).

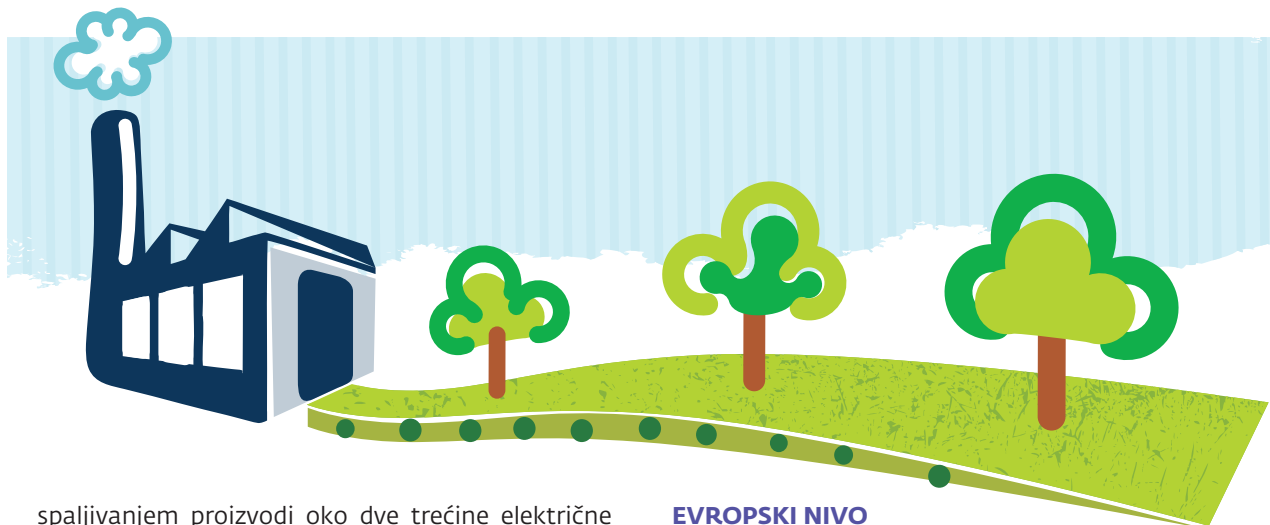
Zadatak kandidata za članstvo u EU jeste da uskladi zakonodavstvo i omogući njegovu postupnu primenu u **dogovorenom roku**. Pregovori o članstvu pregovori su o rokovima za primenu. Jedna od oblasti u kojima se primena najčešće odlaže, neretko i godinama nakon prijema, jeste oblast zaštite životne sredine, zbog toga što sa sobom nosi značajan broj izazova koji se postavljaju pred društvo u celini, političku elitu, administraciju, ali i privredu:

1. Finansijski izazov – traganje za odgovorom na pitanje koliki su ukupni troškovi prilagođavanja zahtevnim standardima EU u oblasti zaštite životne sredine. U izradi Nacionalne strategije za upravljanje otpadom u Republici Srbiji do 2019. godine,

procene su da investicije u dobro gazdovanje životnom sredinom iznose 10 milijardi evra, a prema drugim procenama ekonomista one dostižu i do 15 milijardi evra. Ozbiljna računica mora da uzme u obzir i **potencijalne dobiti** koje ovako veliko ulaganje može da ima. Naime, da bi usvajanje politike zaštite životne sredine imalo smisla i da bi se svaka država upustila u veoma složen posao, neophodno je da dugoročne dobiti značajno prevazilaze troškove, odnosno ulaganja u ovu politiku. Međutim, treba imati u vidu da starim članicama EU nije u interesu da se za nove članice zadrže duži prelazni rokovi. Razlog tome je u činjenici da je proizvodnja jeftinija u novim državama, koje još uvek ne ispunjavaju zahtevne i skupe ekološke standarde, što u neravnompravan položaj dovodi države i privrede koje ispunjavaju ove standarde. Ova pojava je poznata kao **ekološki damping**.

2. Administrativni izazov – podrazumeva sposobnost uprave da usklađuje i primenjuje ekološko zakonodavstvo. Kao problemi koje i Evropska komisija ističe najčešće se pojavljuju nedovoljan broj kvalifikovanih službenika ili nejasna podela nadležnosti između institucija za obavljanje naročito složenih poslova itd.

3. Izazovi u sektoru energetike – jedan od ozbiljnijih izazova sa kojima se države suočavaju je postepena transformacija i prilagođavanje energetskog sektora zahtevima životne sredine. Situacija je naročito teška u državama poput naše koje su svoj razvoj u dvadesetom veku zasnivale na razvoju onih grana industrije koje su **veliki potrošači energije**, kao što su hemijska, industrija čelika, rudarstvo itd. Pri tom u slučaju Srbije se najvećim izvorom za proizvodnju električne energije smatra **ugalj lignit**, čijim se

spaljivanjem proizvodi oko dve trećine električne energije. Poznato je da je ovaj izvor izrazito nepovoljan za očuvanje životne sredine. Ovome treba dodati i da oko 2/3 stanovništva Srbije koristi **ogревно drvo** (i/ili lignit) kao osnovni izvor grejanja tokom zime.

4. Politički izazov – potrebna je politička volja da se prethodno navedeni izazovi rešavaju na adekvatan način. Problem je što političari gledaju na političke dobiti koje mogu ostvariti u neposrednoj budućnosti. Kada je krajem devedesetih godina rađena studija dobiti od usvajanja i primene oko 200 propisa u oblasti životne sredine, došlo se do računica da očekivane dobiti u periodu do 2020. godine mogu dosezati raspon od 134 do 680 milijardi evra. To je za političare sa stanovišta najmanje pet izbornih ciklusa bila daleka budućnost, u koju je trebalo ulagati znatne sume novca odmah. Politički izazov svodi se na načine mobilizacije političke volje i političkih lidera da se upuste u posao koji donosi znatne dugoročne dobiti, ali zahteva i ne mala kratkoročna ulaganja.

EVROPSKI NIVO

Zašto se politika životne sredine definiše na nivou EU?

Imajući u vidu logiku da se ekološki problemi najbolje rešavaju tamo gde i nastaju, nameće se pitanje zašto se politika životne sredine definiše na nivou EU?

Politika životne sredine svrstana je **Ugovorom o funkcionisanju EU** u grupu **podeljenih nadležnosti** između Unije i država članica. To znači da EU preduzima mere u ovoj oblasti samo ukoliko ciljeve predložene mere ne mogu na zadovoljavajući način postići države članice, bilo na centralnom, regionalnom ili lokalnom nivou, već se oni mogu bolje ostvariti na nivou Unije (načelo supsidijarnosti).

Postoje tri osnovna opravdanja za tzv. **prekogranično regulisanje** konkretnog aspekta životne sredine na nivou EU:

1. Ekonomsko prelivanje (eng. *spillover*) – u uslovima zajedničkog tržišta, sa slobodnim kretanjem robe, usluga i kapitala, ako bi jedna država imala

visok nivo zaštite životne sredine (što znači i skuplji proizvod), dok bi druga država primenjivala niže standarde zaštite (što znači i jeftiniji proizvod), konkurencija među njihovim proizvodima bila bi nelojalna. Tako bi se dobit iz džepa ekološki odgovornog proizvođača prelivala u džep ekološki manje odgovornog. Stoga EU definiše minimalne standarde zaštite životne sredine koji će važiti za sve učesnike na jedinstvenom tržištu.

2. **Ekološko (fizičko) prelivanje** je prirodan razlog za regulisanje životne sredine na nivou EU. Zagađenje ima prekogranični karakter, njegove posledice ignorišu linije razgraničenja država članica i često se ne mogu rešiti bez uzajamnog usaglašavanja delovanja različitih suvereniteta. Zato se na nivou Unije usmerava delovanje članica u integrisanom rešavanju problema zagađenja rečnih slivova, prekograničnog zagađenja vazduha, zemljišta i voda, prekogranične zaštite prirodnih staništa, ali i zajedničke akcije na ispunjavanju međunarodnih obaveza EU, poput Konvencije UN o borbi protiv klimatskih promena i Kjoto protokola.
3. **Psihološko prelivanje.** Život je univerzalna vrednost. Gubitak ili ugrožavanje određene divlje ili biljne vrste, odnosno narušavanje biološke raznovrsnosti, pogađa i tiče se ljudske zajednice bez obzira na kojem geografskom prostoru se ono dešava, i bez obzira na to da li govorimo o današnjim ili budućim generacijama. EU je putem direktiva određena prirodna staništa i divlje vrste proglasila nasleđem Zajednice (eng. *Community heritage*), odnosno sada Unije. Države članice u kojima se te vrednosti nalaze imaju obavezu da se staraju o tim zajedničkim vrednostima.

NAČELA

Evropsko pravo u oblasti životne sredine rukovodi se specifičnim načelima:

1. **Načelo predostrožnosti** – podrazumeva da se odluke o preduzimanju mera predostrožnosti u odnosu na određene rizike donose bez čekanja na neoborive naučne dokaze. Primer politika zasnovanih na ovom načelu u oblasti životne sredine jesu propisi i mere koje se preduzimaju u borbi protiv klimatskih promena i zaštite ozonskog omotača ili restriktivni režim za korišćenje i stavljanje u promet genetski modifikovanih proizvoda.
2. **Načelo prevencije** – polazi od shvatanja da je neprihvatljivo da se čeka da se ekološka šteta dogodi, već je potrebno preduzeti mere da se mogućnost njenog nastupanja predvidi i spreči, a tamo gde se ta šteta javi, da se ograniči na najmanju moguću meru i spreči širenje njenih posledica. Načelo prevencije računa sa poznatim rizicima i uzrocima nastupanja konkretne štete u životnoj sredini, dok načelo predostrožnosti proširuje preventivno delovanje politike i prava u oblasti životne sredine na situacije gde nema pune naučne izvesnosti o mogućnosti realizacije rizika, ali je sumnja dovoljno izražena da opravdava preduzimanje mere njegovog predupređenja.
3. **Načelo otklanjanja štete na životnoj sredini na njenom izvoru** – blisko je povezano sa načelom prevencije i, konkretnije, sa politikom upravljanja otpadom, koja se odnosi na ograničavanje njegovog (prekograničnog) kretanja i rešavanje problema otpada blizu mesta njegovog nastanka.

4. Načelo „zagađivač plaća“ – polazi od pravičnosti, tj. razumne pretpostavke da troškove mera predostrožnosti, prevencije i otklanjanja posledica štete na životnoj sredini treba da snosi pre svega lice koje je svojom delatnošću te rizike proizvelo. Troškovi administrativnih postupaka, monitoringa, nadzora, zamene tehnologija i tehnika proizvodnje, ekološki odgovornog upravljanja itd. treba da budu deo troškova poslovanja i proizvodnje, a ne trošak društva. Svakako, naknade moraju biti srazmerne riziku i štetnim efektima određene aktivnosti.

TRI POSEBNE OBLASTI

VODA

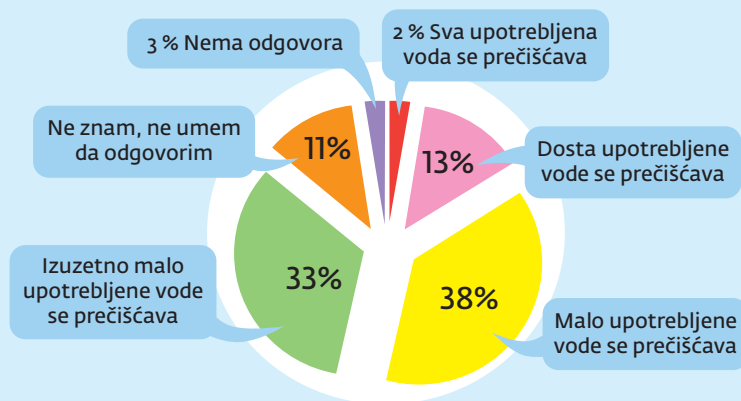
VODA je oblast politike zaštite životne sredine koja će zahtevati **najveća ulaganja koja će se značajnim delom finansirati sredstvima građana** i otuda će

biti neophodno da ovi procesi budu praćeni transparentnošću planiranja i tokova ulaganja građana.

Bez obzira na to što postoji percepcija da su ovi troškovi povezani sa evrointegracijama, u situaciji kada postoji **samo 19 opština u Srbiji koje imaju postrojenja za tretman otpadnih voda** (ne ulazeći u njihovo stanje), a **blizu 90 % industrijskih otpadnih voda se ispušta bez ikakvog tretmana direktno u kanalizacione sisteme i reke**, nije neophodno ove mere posebno legitimisati potrebama pristupanja EU, već pre svega ciljevima unapređenja zaštite zdravlja stanovništva i prirodnih vrednosti, turističkih potencijala Srbije i ukupnog standarda kvaliteta života.

Čisto gradsko okruženje je među ciljevima **Direktive EU o tretmanu komunalnih otpadnih voda**. Direktiva **zahteva da sva naselja sa populacijom od**

Šta misliš koliko se kod nas upotrebljena (komunalna) voda direktno ispušta u reke (npr., Savu i Dunav), a koliko se pre toga prečišćava?

Samo 2 % učenika misli da se sva upotrebljena voda prečišćava, a 13 % njih smatra da se dosta upotrebljene vode prečišćava. Većina učenika (preko 70 %) ocenjuje da se u Srbiji malo (38 %) ili izuzetno malo (33 %) komunalne vode prečišćava. U oko 14 % slučajeva pitanje je ostalo bez odgovora.

2000 ili više stanovnika poseduju sisteme za sakupljanje otpadnih voda i da izvode tretman otpadnih voda u skladu sa minimalnim zahtevima pre njihovog ispuštanja u životnu sredinu. Iako je ovo najskuplji ekološki zahtev EU za sprovođenje, smanjenje zagađenja koje je ova direktiva donela članicama EU je značajno. Ovaj propis je doprineo očišćenju reka, jezera i morskih obala. Primera radi, danas se u samom jezgri Londona mogu uočiti ribolovci, što je do pre nekoliko decenija bilo nezamislivo. Imajući u vidu da se otpadna komunalna voda direktno ispušta u Savu i Dunav i druge reke iz naših najvećih gradova bez prethodnog tretmana, jasno je da će sprovođenje ove direktive u Srbiji biti najskuplje, ali i da će značajno smanjiti zdravstvene rizike, poboljšati kvalitet životnog okruženja i vratiti buduće generacije na reku.

UPRAVLJANJE OTPADOM

Savremeno društvo troši sve veće i veće količine energije i prirodnih resursa. Kao rezultat ove potrošnje stvaraju se ogromne količine otpada, dolazi do zagađenja vazduha i vode i stvaranja kiselih kiša. Sve to predstavlja ozbiljnu pretnju za globalnu životnu sredinu. Ljudi su nakupili toliko veliku količinu otpada da njime više ne mogu pravilno da upravljaju, tako da uskoro otpad može i da nas zatrpa.

U savremenom društvu 80 % ukupnog otpada potiče od poljoprivrednih, industrijskih i rudarskih aktivnosti. Preostalih 20 % stvara se u domaćinstvima. Veliki deo onoga što mi bacamo iz naših kuća (plastika, papir, metal, staklo i organske materije) može da se reciklira. Zabrinutost zbog konstantnog povećanja količine otpada postala je još ozbiljnija zbog činjenice da sve više materijala koji ga čine ima **kratak životni ciklus**. Ovo se naročito odnosi na pakovanja proizvoda za svakodnevnu upotrebu.

U EU postoje **četiri osnovna načela** za bolje upravljanje otpadom i nekoliko načina da se problem otpada reši.

Načela:

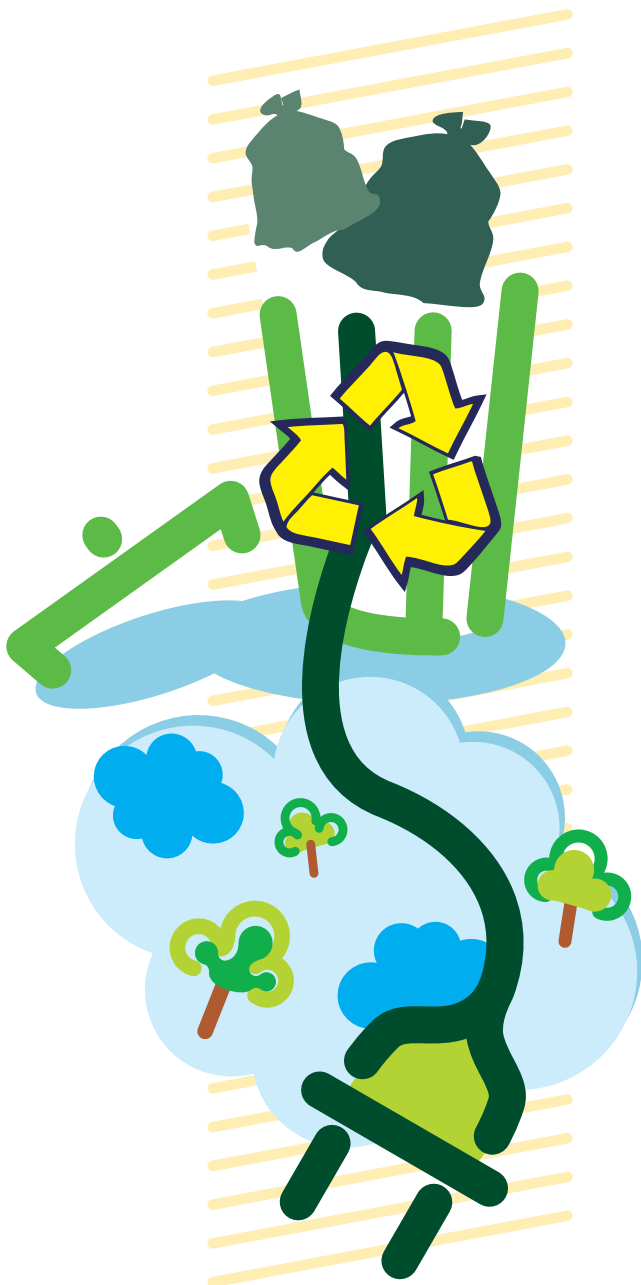
- 1. Načelo prevencije** – smislenije i efikasnije koncentrisati fondove i napore na smanjenje proizvodnje otpada, a ne samo na poboljšanje metoda za prerađivanje otpada;
- 2. Načelo „zagađivač plaća“** – oni koji su odgovorni za proizvodnju otpada trebalo bi da budu u obavezi da pokrivaju sve troškove njegovog tretmana;
- 3. Načelo predostrožnosti** – sve potencijalne probleme i posledice koje izaziva proizvodnja otpada trebalo bi predvideti i pažljivo analizirati;
- 4. Načelo blizine** – tretman otpada treba da se izvodi što je moguće bliže mestu na kome se otpad stvara.

Načini na koje je moguće upravljati otpadom:

1. smanjenje potrošnje energije i sirovina;
2. recikliranje otpadnih materijala;
3. višekratna upotreba proizvoda;
4. spaljivanje otpada da bi se iskoristio sav energetske potencijal i smanjila njegova zapremina (insineracija);
5. zakopavanje otpada na deponijama (u jamama i kanalima);
6. kompostiranje organskih materija.

Nadležne institucije mogu da na problem odlaganja otpada utiču na sledeće načine:

- ▶ primenom čistih tehnologija;
- ▶ proizvodnjom robe koja je u skladu sa prirodom (proizvodi nastali od biorazgradljivih materijala);
- ▶ primenom različitih programa i projekata koji podstiču stanovništvo da ponovo koristi i reciklira različite materijale i robe;

- uvođenjem dodatnih poreza na ambalažu;
- povećanjem taksi za zemljišta koja se koriste kao deponije.

Srbija je tek 2009. godine uspostavila zakonodavni okvir koji treba da posluži kao instrument za sprovođenje pomenutih evropskih ciljeva. Prema Zakonu o upravljanju otpadom, jedinica lokalne samouprave u roku od godinu dana od njegovog stupanja na snagu, u sporazumu sa jednom ili više drugih jedinica lokalne samouprave, treba da odredi lokaciju za izgradnju i rad postrojenja za skladištenje, tretman ili odlaganje otpada na svojoj teritoriji. Jedinice lokalne samouprave su u obavezi da sačine lokalne planove upravljanja otpadom, obezbede infrastrukturu za sakupljanje otpada iz domaćinstava, kao što su kontejneri ili druga sredstva, i opremanje i obezbeđenje centara za sakupljanje komunalnog otpada koji nije moguće odložiti u kontejnere (kabasti i drugi otpad).

Takođe, potrebno je obezbediti da se opasan otpad iz domaćinstva (otpadne baterije, ulja, boje i lakovi, pesticidi i dr.) može predati na mesto određeno za **selektivno sakupljanje opasnog otpada** ili ovlašćenom pravnom licu za sakupljanje opasnog otpada. Domaćinstva i drugi proizvođači komunalnog otpada su u obavezi da sprovedu prethodno selektiranje otpada radi reciklaže. Dakle, da bi domaćinstvo izvršilo svoj deo „domaćeg zadatka“ potrebno je da opštine obezbede održivu infrastrukturu i pokrivenost teritorije odgovarajućim kontejnerima, koji se redovno prazne. Infrastruktura treba da bude pristupačna i olakša domaćinstvima prethodnu selekciju, razvrstavanje i odlaganje otpada.

Neki podaci pokazuju da imamo oko 170 legalnih deponija, ali čak oko 20.000 divljih deponija (a prema zvaničnim podacima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja – „samo“ oko 4.500).

Ko i kako finansira ove izdatke?

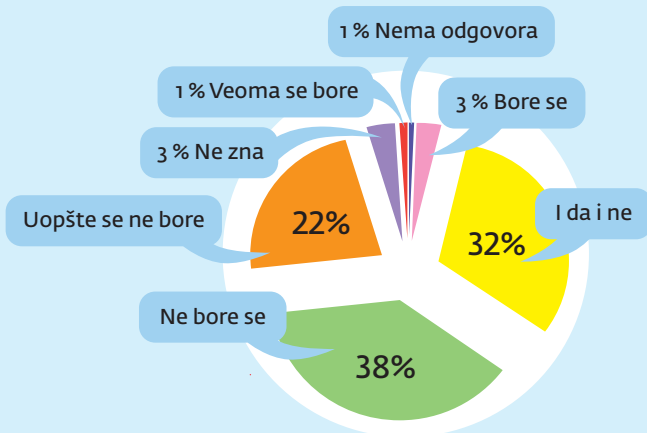
Ugovor o funkcionisanju EU izričito zahteva da države članice obezbeđuju finansiranje i sprovođenje politike u oblasti životne sredine. Zato se od država koje žele da pristupe Evropskoj uniji očekuje da same uspostave način finansiranja i ispunjavanja obaveza koje proističu iz pravnih akata EU u ovoj oblasti, uz poštovanje „jednakih pravila konkurencije“ (*level playing field*) na unutrašnjem tržištu. To podrazumeva postavljanje brane zloupotrebi slobode kretanja robe i usluga putem iskorišćavanja nižih standarda zaštite životne sredine (ekološki damping). Dakle, reč je o raspodeli troškova zaštite životne sredine unutar celokupne zajednice, gde bi najveći teret trebalo da snose zagađivači, ali preko cene određenih proizvoda i usluga to pogađa i krajnje potrošače, odnosno građane. Za sprovođenje niza direktiva, pored domaćih izvora, postoje i fondovi EU, direktne investicije, komercijalni i drugi krediti itd. Svaka zemlja mora, otud, biti administrativno spremna za konkurisanje i korišćenje tih kontrolisanih fondova.

Primer: U flamanskom delu Belgije danas su gotovo sve opštine uvele shemu „plati koliko bacaš“ (eng. *pay as you throw*), u kombinaciji sa minimalnom jedinstvenom taksom za sva domaćinstva (eng. *flat rate*), preko primene specifične obavezne vreće za otpad ili preko složenijih sistema prikupljanja sa čipovanim posudama koje se mere prilikom prikupljanja. Takođe, od 1990. godine primenjuje se taksa za odlaganje otpada. Ona je u početku bila niska, ali je između 1993. i 1997. godine ova taksa uvećana za 260 %, odnosno 54 evra po toni. Niža tarifa se primenjuje na spaljivanje otpada bez oslobađanja energije, a mnogo niža na spaljivanje uz generisanje energije. Takođe, nije isti nivo naplate za otpad iz domaćinstva i industrije. Odvojeno prikupljen otpad koji se može reciklirati je izuzet iz dažbine. Prihodi od dažbina

idu u budžet Flamanskog regiona, a deo odlazi na finansiranje opštinskih ekoloških sporazuma. U periodu između 1996. i 2006. godine Flamanski region je postigao zadivljujući rezultat, jer se danas samo 1 % ukupnog otpada poreklom iz domaćinstava odlaže na deponije. Najveći deo otpada iz domaćinstava se reciklira, kompostira ili spaljuje uz oslobađanje energije.

Lični doprinos

- ▶ Smanjimo količinu odbačenih stvari i otpada
- ▶ Koristimo kompjutere, oni mogu da zamene papir
- ▶ Štampajmo samo ono što je neophodno
- ▶ Fotokopirajmo i pišimo na obe strane lista
- ▶ Ređe koristimo plastičnu ambalažu
- ▶ Ponesimo svoju platnenu torbu kada nešto kupujemo
- ▶ Koristimo staklene boce za više namena
- ▶ Upotrebljavajmo recikliranu ambalažu
- ▶ Pre nego što nešto bacimo upitajmo se da li to može ponovo da se upotrebi, da se reciklira
- ▶ Izbegavajmo proizvode za jednokratnu upotrebu
- ▶ Nemojmo bacati u kontejnere opasne i otrovne materije, akumulatore, baterije, elektroniku
- ▶ Razvrstajmo svoj otpad i odlažimo ga selektivno u posebne kontejnere, ako postoje u okruženju
- ▶ Kompostirajmo biorazgradljive materije i dobićemo jeftino đubrivo za vrt i terasu
- ▶ Volimo i sadimo biljke. Jedno drvo apsorbovaće tonu CO₂ u svom životnom veku
- ▶ Odreknimo se cigareta i psihoaktivnih supstanci

Šta misliš da li se politika (stranke i lideri) u Srbiji dovoljno bore da zaštite našu životnu sredinu?

Samo jedan učenik smatra da se stranke i lideri u Srbiji veoma se bore, a samo 3 % misli da se bore da zaštite našu životnu sredinu. Mnogo više učenika (32 %) na ovo pitanje odgovorilo je „i da i ne“, a najveći broj ispitanika smatra da se političari u Srbiji ne bore (38 %) ili čak uopšte ne bore (22 %) da zaštite našu životnu sredinu. Na ovo pitanje 3 % učenika odgovorilo je da ne zna.

ENERGIJA

Energija se dobija iz različitih izvora. U Evropskoj uniji ona se uglavnom dobija sagorevanjem fosilnih goriva (ugalj, prirodni gas i nafta), što čini 56 % ukupne proizvodnje energije. Nuklearna energija (35 %) se takođe koristi, kao i obnovljivi izvori energije (9 %).

U Centralnoj i Istočnoj Evropi sagorevanjem fosilnih goriva se dobija oko 80 % energije, nuklearne elektrane daju 12 %, a obnovljivi izvori 8 %.

Na osnovu uticaja koji imaju na globalno zagrevanje, primarni izvori energije mogu se podeliti na izvore sa visokim sadržajem ugljenika (čvrsta goriva, ulje, gas) i na izvore sa malo ili nimalo ugljenika (vetar, sunce, biomasa, hidroenergija, geotermalna i nuklearna energija).

Proizvodnja energije iz fosilnih goriva je najčešći izvor pritiska na životnu sredinu.

CO₂ najviše doprinosi globalnom zagrevanju, dok SO₂ i NO_x izazivaju kisele kiše, a zajedno sa suspendovanim česticama doprinose smanjivanju kvaliteta vazduha. Sagorevanje fosilnih goriva, koje se koristi za proizvodnju energije, uključujući i sagorevanje u saobraćaju i industriji, na svetskom nivou čini otprilike 80 % emisija CO₂ koje su rezultat ljudske aktivnosti. U Evropi ono čini oko 30 % emisija, a cilj je da se do kraja 2020. godine svede na 20 %. Količina CO₂ koja se emituje pri proizvodnji energije razlikuje se u zavisnosti od vrste goriva koje se koristi.

Energetski resursi Srbije

Energetski resursi Srbije nisu veliki (male rezerve nafte i gasa, a najveće rezerve lignita) i geografski su loše

raspoređeni. Međutim, Srbija ima prirodne pogodnosti za korišćenje obnovljivih izvora energije, pa se očekuje da će se u skoroj budućnosti njihovo učešće u energetske bilansu Srbije znatno povećati. Povećanje energetske efikasnosti, racionalna upotreba energije i povećanje udela obnovljivih izvora energije su ključni elementi energetske politike Srbije.

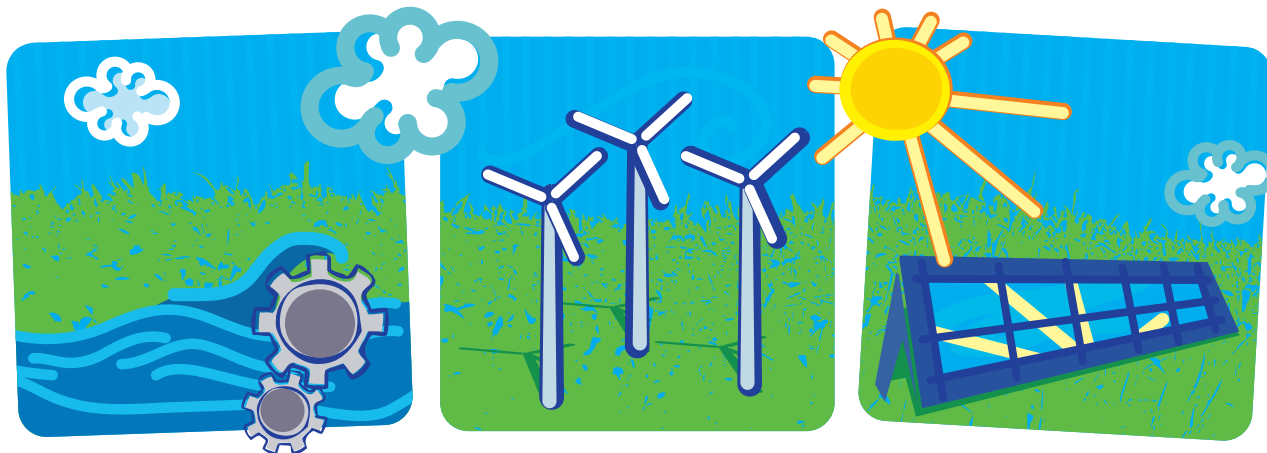
Neobnovljivi energetski resursi

Lignit čini skoro 90 % neobnovljivih energetskih resursa Srbije, nafta i gas manje od 10 %. Raspoložive količine lignita predstavljaju značajan ograničavajući faktor razvoja energetike oslonjene na domaće resurse. Rezerve u kolubarskim i kostolačkim rudnicima garantuju još 55 godina eksploatacije na sadašnjem nivou. Postojeća nalazišta nafte nalaze se u Panonskom basenu. Godišnja proizvodnja iznosi oko 0,7 miliona tona sirove nafte, što je oko 17 % potreba Srbije, koja godišnje troši oko 4,13 miliona tona. Proizvodnja domaćeg prirodnog gasa je oko 200 miliona kubnih metara, što čini oko 10 % ukupne potrošnje. U poslednjoj deceniji promenjena je struktura potrošnje prirodnog gasa tako što je smanjena industrijska potrošnja, a povećana potrošnja u toplanama i domaćinstvima.

Obnovljivi energetski resursi

Energija se danas ne može zamisliti bez obnovljivih izvora, usled smanjenja resursa fosilnih goriva, ali i njihove štetnosti po čovekovu okolinu. Korišćenjem obnovljivih izvora energije umesto tečnih goriva smanjuju se emisije ugljen-dioksida i sumpor-dioksida, a pri zameni uglja se smanjuje emisija pepela. Imajući u vidu očekivano povećanje potrošnje energije u budućnosti, ukupno smanjenje proizvodnje iz neobnovljivih izvora i povećanje uvozne zavisnosti, kao i preuzete obaveze iz Kjoto protokola, EU je donela odgovarajuće strateške dokumente kojima je definisala strateške ciljeve i instrumente za promovisanje obnovljivih izvora energije. Kao osnovni ciljevi čiste energije definisani su: redukcija CO₂ za 8 % u periodu 2008–2012. godine u odnosu na emisije iz 1990. godine i povećanje učešća obnovljivih izvora energije u ukupno proizvedenoj energiji sa 6 % na 12 % do 2012. godine.

Srbija sa svojom teritorijom i položajem ima prirodne pogodnosti za korišćenje obnovljivih izvora energije. **Energetski potencijal se nalazi u biomasi** (najveći deo), a slede hidroenergija, geotermalni izvori, energija vetra i sunčeva energija.

Energetska efikasnost nije samo stvar „dobre volje” nego je i predmet zakonske regulative u svim zemljama EU. *Ugovor o energetske zajednici zemalja Jugoistočne Evrope*, koji je potpisala i Srbija, predviđa usvajanje mera podsticaja razvoja obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, kao i usvajanje i primenu direktiva EU u toj oblasti. Glavni ciljevi *Ugovora* su podsticanje investicija u energetiku, zaštita životne sredine i obezbeđivanje sigurnosti snabdevanja. U povećanju energetske efikasnosti, uloga države je da stvori

adekvatan pravni okvir i podsticajne uslove za primenu velikog broja tehničkih mera koje dovode do njenog povećanja, kao i uticaj na ponašanje krajnjih korisnika putem podizanja svesti u ovoj oblasti.

Suština pojma energetske efikasnosti, prema Agenciji za energetske efikasnost (uz slogan: *Energy Efficiency – Benefit for all*) jeste: „Proizvoditi, živeti, raditi pod istim ili boljim uslovima, ali uz manji utrošak energije”.

ISTRAŽIVANJE

Šta bi mogao/la reći o tome kakvi su energetske resursi Srbije?

Oko 6 % ispitanika misli da su energetske resursi Srbije veoma veliki, dok 23 % misli da su veliki. Skoro trećina učenika (30 %) smatra da nisu ni veliki ni mali, a manji je procenat onih koji ocenjuju da su energetske resursi naše zemlje mali (22 %) ili veoma mali (samo 5 %). Nije zanemarljiv ni procenat onih koji nisu umeli da odgovore na ovo pitanje (13 %).

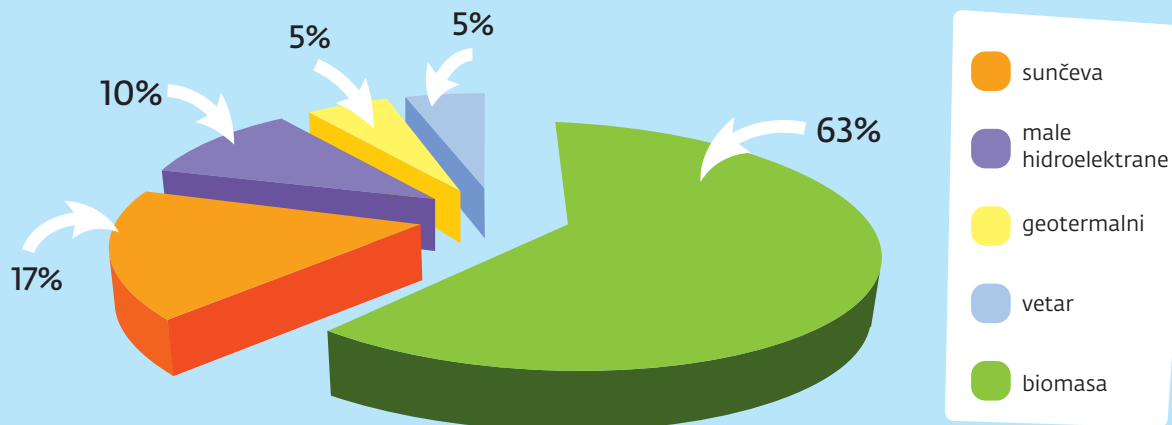
Šta misliš koliko električne energije (struje) se u Srbiji proizvodi od uglja?

Skoro polovina ispitanih učenika (46 %) nije umela da odgovori na ovo pitanje. Od onih koji su dali odgovor, najveći broj primetno potcenjuje količinu električne energije koja se kod nas dobija od uglja, dok je samo 6 % tačno odgovorilo na pitanje, a to je da se 61–70 % struje u Srbiji proizvodi od uglja. Oko 3 % učenika smatra da je taj procenat veći od 70 %.

Koliko godina će Srbija još moći da koristi sopstvene rezerve uglja?

Pada u oči da na ovo pitanje nije umelo da odgovori 38 % učenika. Od onih koji su dali konkretan odgovor, 15 % smatra da će Srbija svoje rezerve uglja moći da koristi još samo četvrt veka, 16 % njih smatra da je taj period do pola veka, 15 % još 50–75 godina. Mnogo je manji broj onih učenika koji misle da Srbija ima dovoljno uglja za narednih 75–100 godina (6 %), a 4 % ispitanika misli da imamo dovoljno uglja za više od jednog veka. Procenat onih koji smatraju da će Srbija moći da eksploatiše uglj neodređeno dugo je 3 %.

Potencijal obnovljivih izvora energije u Srbiji

Energetski sektor je jedan od glavnih izvora zagađenja vazduha u Srbiji, pre svega zbog sagorevanja uglja lošeg kvaliteta, lignita, u termoelektranama koje imaju zastarelu tehnologiju prečišćavanja otpadnih gasova. Termoelektrane *Nikola Tesla A i B*, kao i *TE Kostolac* sagorevaju lignit iz Kolubarskog basena. Pri sagorevanju lignita nastaju velike količine pepela (5,5 miliona tona godišnje), pa se procenjuje da na deponijama termoelektrana u Srbiji ima 180 miliona tona pepela i šljake. Ukupna površina zemljišta pod deponijama je 1800 hektara, od kojih je trajno rekultivisano samo 125 hektara.

U cilju zaštite životne sredine predviđeno je da se do 2015. godine zamene svi transformatori i drugi energetski uređaji punjeni uljima koja sadrže polihlorisane bifenile (PCB – otrovno jedinjenje koje se akumulira u tkivu životinja).

U emisiji dimnih gasova, koji nastaju tokom rada energetskih postrojenja, po životnu sredinu su najopasniji

SO₂, ugljenmonoksid, CO₂, NOx i čestice prašine. Sadašnji nivo emisija iz energetskih postrojenja u Srbiji višestruko je veći od međunarodnih standarda.

Kako je reč o veoma ozbiljnim problemima, korisno je još jednom podsetiti da Srbija nema dovoljno energetskih resursa, da zavisi od uvoza energije (2010. godine energetska zavisnost je iznosila 47 %), koju po savremenim merilima rasipa, jer ima industriju niske energetske efikasnosti, što karakteriše i domaćinstva i javnu potrošnju energije, da joj predstoji izgradnja i upravljanje novim postrojenjima za proizvodnju električne energije, u skladu sa pravnim normama EU i standardima u oblasti životne sredine.

Potencijal obnovljivih izvora energije u Srbiji iznosi 4.3 miliona tona ekvivalentne nafte, što predstavlja 56 % finalne potrošnje energije i 87 % neto uvoza energenata za 2010. godinu.

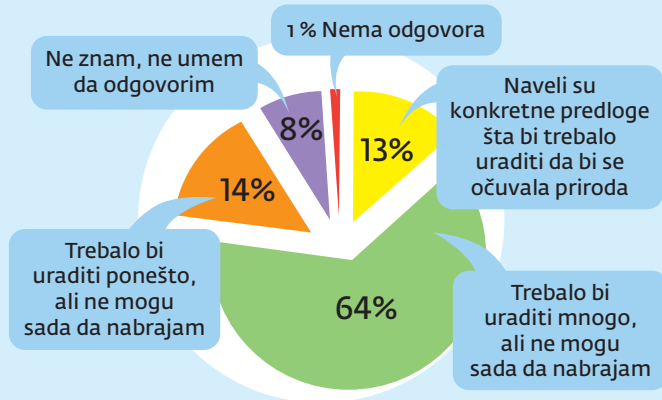
Lični doprinos energetskej efikasnosti

- ▶ Ekonomično upotrebljavajmo električnu energiju
- ▶ Obojimo zidove u svetlije tonove
- ▶ Gasimo svetla, čak i nakratko, ako nisu potrebna
- ▶ Birajmo uređaje sa manjom potrošnjom energije
- ▶ Poboljšajmo termoizolaciju svog doma zaptivanjem prozora i vrata
- ▶ Koristimo direktno umesto indirektnog osvetljenja
- ▶ Tuširajmo se umesto kupanja u kadi
- ▶ Popravimo česmu da ne kaplje trošeći mnogo vode
- ▶ Uključujmo mašinu za veš tek kada skupimo dovoljno rublja
- ▶ Redovno čistimo usisivač da bi trošio manje struje
- ▶ Čistimo ili menjajmo filtere na klima-uređaju
- ▶ Koristimo peglu sa termoregulatorom
- ▶ Pazimo na to da je prečnik posude za kuvanje isti kao ringla šporeta ili veći od nje
- ▶ Hajdemo pešice, biciklom ili javnim prevozom
- ▶ Koristimo štedljive sijalice i električne aparate sa oznakama više energetske efikasnosti (npr. A)

Energy		Washing machine
Manufacturer Model		
More efficient		
A		
B		
C		
D		
E		
F		
G		
Less efficient		
Energy consumption kWh/cycle (based on standard test results for 60°C cotton cycle) Actual energy consumption will depend on how the appliance is used		0.95
Washing performance A: higher G: lower		A B C D E F G
Spin drying performance A: higher G: lower Spin speed (rpm)		A B C D E F G 1400
Capacity (cotton) kg		5.0
Water consumption		5.5
Noise (dB(A) re 1 pW)		Washing 5.2 Spinning 7.0
Further information contained in product brochure		

Većina električnih uređaja koji se upotrebljavaju u domaćinstvu, kao što su televizori, frižideri, mašine za pranje veša, sijalice... mora da nosi EU oznaku za energetske efikasnosti. Energetska efikasnost je označena slovima od A do G: A označava najviše, a G najmanje energetske efikasne proizvode. Sličnu nalepnicu predložila je i Agencija za energetske efikasnosti Srbije za označavanje energetskeg razreda aparata za domaćinstvo.

Da li imaš neki predlog šta bi trebalo uraditi u tvom mestu da bi se bolje očuvala priroda, upravo za mlade koji će živeti u njemu?

Nijedan učenik ne misli da ne treba uraditi ništa ili skoro ništa kako bi se u njihovom mestu očuvala priroda za mlade naraštaje, što pokazuje da su oni svesni da je neophodno aktivno ulagati u životnu sredinu, međutim, većina predloga u vezi s tim odnosila se na to šta bi nadležni trebalo da urade, a ne kako bi građani (pa i sami učenici) lično mogli da doprinesu.

Učenici smatraju da bi trebalo: naplaćivati kazne za ugrožavanje životne sredine; ograničiti dnevnu dozvoljenu upotrebu automobila i istovremeno olakšati javni prevoz; povećati broj kanti za đubre u gradu; organizovati akcije čišćenja; preći na obnovljive izvore energije; ozelenjavanje grada; organizovati posebne kante za različit otpad... Dosta odgovora odnosilo se i na edukaciju o ekologiji, povećanje svesti građana o ovim problemima i animiranje mladih, dok je samo jedan odgovor uključio i komponentu ličnog aktivizma: „Da svako baci svoje otpatke u kantu“, ne uključujući odgovor „Ja ću se iseliti iz Srbije“.

ŠTA MOŽEMO SAMI

OBLICI AKTIVIZMA

Pravo na zdravu životnu sredinu, čist vazduh, zemlju, vodu... osnovno je ljudsko pravo. Bori se za svoje pravo!

Obično se polazi od toga šta treba zahtevati od onih koji imaju jasne zakonske obaveze u domenu zaštite životne sredine, pa se kaže:

- Sprovođenje i primena novog zakonskog okvira, jer će to doprineti vraćanju otpada iz stihije u kontrolisane tokove. Na taj način će se smanjiti rizici po zdravlje ljudi od smetlišta i tehnološki neprihvatljivih deponija, otkloniti štete po imovinu i neprijatnosti po domaćinstva, osloboditi prostor za korisnije namene i podići estetski doživljaj prostora u kojem građani žive. Istovremeno, ovi zakoni, preko sistema primarne odgovornosti proizvođača za upravljanje otpadom, otvaraju prostor za posebnu vrstu preduzetnika i profesionalaca (odnosno novu privrednu granu), koji će primarnim obveznicima zakona ponuditi usluge preuzimanja njihovih obaveza u sklopu poslovnog poduhvata, što je prilika za povećanje zaposlenosti

- Pisma i peticije koje kao pojedinac ili grupa možete uputiti nadležnim organima ili zagađivačima životne sredine (npr., fabrikama koje ispuštaju opasne materije u vodu).

- Protestne šetnje i okupljanja (<http://vimeo.com/categories/activism/protests/videos>).

- Potrošački bojkoti proizvoda koji negativno utiču na životnu sredinu su veoma efektni i proizvođači tih proizvoda ih se veoma plaše. To, na primer, može biti dogovor da cela škola bojkotuje kupovinu određenih proizvoda i od toga napravi medijsku kampanju.

- Novi mediji – internet – socijalne mreže: Digitalni svet omogućava kreatorima i učesnicima kampanja mnogo brže povezivanje i medijsku pažnju, putem blogova, videa i razmenom informacija putem i-mejla. Ne postoji nijedna ozbiljna akcija zaštite životne sredine koja nije objavljena na bar jednoj od mreža *Facebook*, *YouTube*, *Twitter* ili *Vimeo*. Putem socijalnih mreža i Srbija je deo sveta, jer one ne poznaju granice.

- **Primer:** Na mreži *YouTube*, možete videti i koji su srednjoškolski projekti osvojili nagrade učestvujući na takmičenju *Yourvid Save Energy*. Na ovo takmičenje sve škole u Evropskoj uniji mogle su da prijave svoje video-radove na temu energetske efikasnosti i očuvanja životne sredine. Ulaskom u EU i Srbiji će se otvoriti mnoge mogućnosti za učešće u ovakvim i raznim drugim projektima koje organizuje i finansira EU.

- Takođe, na korisničkom kanalu Evropske unije na *YouTube* mreži, tzv. *EUTube* (<http://www.youtube.com/user/eutube>), mogu se videti razni video snimci koji se bave različitim temama i aspektima EU, a mnogi od njih u vezi su sa očuvanjem životne sredine

Primeri akcija u Srbiji: „Očistimo Srbiju“ (Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja) i „Ja čuvam Srbiju, a ti...“ (Kabinet potpredsednika Vlade). Takođe, tu je niz lokalnih akcija u vezi sa upravljanjem otpadom, čišćenjem naselja (redovne i povremene prolećne i jesenje akcije većeg ili manjeg obima), a u poslednje vreme i u vezi sa (nagradnim) sakupljanjem električnog i elektronskog otpada i reciklažom, na primer, „Velika dela mog malog sela“ u Omoljici avgusta 2011. godine. Direktor Reciklažnog centra tim povodom navodi podatak da se u Srbiji godišnje reciklira tek 400 grama elektronskog i električnog otpada po stanovniku, a u razvijenim zemljama oko 10 kilograma.

Od nadležnih moramo zahtevati

1. Davanje prednosti u njihovim planovima i aktivnostima očuvanju životne sredine i održivog razvoja
2. Donošenje propisa i pravila koji će obezbediti očuvanje zdrave životne sredine, posebno vode i vazduha
3. Stimulisanje upotrebe čistijih tehnologija i obnovljivih izvora energije
4. Pomaganje informativnih, edukativnih i promotivnih aktivnosti za sve građane u vezi sa ovim temama
5. Organizovanje sakupljanja otpada razvrstanog po kategorijama (papir, staklo, plastika, limenke...)
6. Podsticanje reciklaže ekonomskim merama
7. Podsticanje povećanja energetske efikasnosti na sve načine
8. Povećanje takse za zemljište koje se koristi za deponije
9. Redovno i tačno izveštavanje o stanju životne sredine u svim opštinama
10. Podržavanje i pomaganje mladih u njihovim akcijama za očuvanje i uređenje njihove životne sredine

OBAVESTIMO SE BOLJE

www.seio.gov.rs ▶	Kancelarija za Evropske integracije Vlade Republike Srbije
www.ekoplan.gov.rs ▶	Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja
www.sepf.gov.rs ▶	Fond za zaštitu životne sredine Republike Srbije
www.natureprotection.org.rs ▶	Zavod za zaštitu prirode Srbije
http://ec.europa.eu/youth ▶	Programi Evropske komisije za mlade
http://ec.europa.eu/environment/index_en.htm ▶	Deo sajta Evropske komisije rezervisan za teme životne sredine
www.europarc.org ▶	Federacija prirodnih i nacionalnih parkova Evrope (<i>Europarc Federation</i>)
www.eu-forums.com/environment ▶	Forumi EU za razne teme
www.ecotopia.rs ▶	Ekotopija, fond za očuvanje životne sredine
www.ecoist.rs ▶	Organizacija EKOIST
www.rec.rs ▶	Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (REC)
www.lagumica.org.rs ▶	LAGUMICA portal više NVO
www.skolazaopstanak.org ▶	Škola za opstanak
www.zelenainicijativa.rs ▶	Mreža NVO koja se bavi primarnom selekcijom otpada
www.budiekofin.com ▶	Budi eko fin-a
www.zamislizivot.org ▶	Portal za mlade

www.activity4sustainability.org ▶	Inženjeri zaštite životne sredine
http://staklenozvono.rs ▶	Ekološki e-magazin
www.rec.org ▶	Regional environmental center
www.greenpeace.org ▶	Organizacija <i>Greenpeace</i>
www.panda.org ▶	World Wildlife Fund
www.discovery.com ▶	Sajt TV kanala <i>Discovery</i>
www.nationalgeographic.com ▶	Internet izdanje časopisa <i>National Geographic</i>

PRIDRUŽIMO SE AKCIJAMA

www.mis.org.rs	Mladi istraživači Srbije
www.pokretgorana.org.rs	Pokret gorana Srbije
http://volonterisrbije.rs	Volonterski centar Srbije
www.petnica.rs	Istraživačka stanica PETNICA
www.well.org.rs	Centar za razvoj ekološke svesti IZVOR
www.mladiuakciji.rs	Program EU Mladi u akciji
www.take-action.in.rs	Uključi se! promotivna kampanja
www.zamislizivot.org	Portal za mlade
www.eyv2011.eu	Evropska godina volontiranja

Saznaj više o aktivnostima u tvom gradu u lokalnoj Kancelariji za mlade!

O ISTRAŽIVANJU

Istraživanje stavova srednjoškolaca o evropskim integracijama, zaštiti životne sredine i održivom razvoju sprovedeno je u 5 regionalnih centara Republike Srbije (Beograd, Niš, Novi Sad, Kragujevac i Užice), u okviru radionica koje je PALGO centar realizovao na časovima građanskog vaspitanja u proleće 2011. godine, u

sklopu projekta „Evropa znači da...“. Prigodni uzorak (svi učesnici radionica bili su ispitanici) obezbedio je 202 validna upitnika od 15 pitanja. Upitnik je bio polustandardizovan – sa kombinacijom otvorenih i zatvorenih pitanja. U brošuri je citiran samo deo nalaza, a potpunije informacije mogu se dobiti u PALGO centru.

Ova brošura je sačinjena uz podršku Fonda za otvoreno društvo, Srbija.

Evropa tu oko nas

Šta činimo da bismo bili u Evropskoj uniji

Izdavač

PALGO centar

Za izdavača

Dušan Damjanović

Kneginje Ljubice 14, Beograd

Tel: + 381 11 30 25 813, faks: + 381 11 30 25 842

office@palgo.org, www.palgo.org

Urednici

Prvoslav S. Plavšić, Kalina Simić

Autori analize koja je bila polazište za izradu brošure

Vladimir Ateljević, Zoran Sretić, Siniša Mitrović, Prvoslav S. Plavšić

Lektura i korektura

Ivana Andrić

Prelom i dizajn

Tijana Dinić

Štampa

Standard2, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.217.02(4-672EU:497.11)
351.77(497.11)

EVROPA tu oko nas : šta činimo da bismo
bili u Evropskoj uniji : održivi razvoj :
problemi, pitanja, usmerenja / [autori
analize koja je bila polazište za izradu
brošure Vladimir Ateljević ... [et al.]. -
Beograd : Palgo centar, 2011 (Beograd :
Standard 2). - 31 str. : ilustr. ; 20 x 20 cm

ISBN 978-86-84865-09-2

1. Атељевић, Владимир [аутор]

а) Европска унија - Придруживање - Србија

б) Србија - Еколошка политика

COBISS.SR-ID 186954252

